

УДК 347.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.57>

ФОРМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА УЧАСТЬ В УПРАВЛІННІ ГОСПОДАРСЬКИМ ТОВАРИСТВОМ

Романенко В.О.,
*аспірант кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права
юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0009-0003-6147-0954
e-mail: volodymyr.romanenko@lnu.edu.ua*

Романенко В.О. Форми правового регулювання права на участь в управлінні господарським товариством.

У статті проаналізовано форми правового регулювання права на участь в управлінні господарським товариством як одного з базових корпоративних прав учасника. Визначено чотири основні форми такого регулювання: міжнародно-правові акти, національні нормативно-правові акти, локальні корпоративні акти та корпоративні договори. Підкреслено, що хоча міжнародно-правові джерела не містять безпосередніх норм щодо цього права, вони впливають на формування національного законодавства в межах євроінтеграційних процесів. Особливу увагу приділено Директивам ЄС, які формують стандарти корпоративного управління. Наголошено на доцільності імплементації Рекомендацій Єврокомісії, а також доведено важливу роль Принципів корпоративного управління, які відображають найкращі міжнародні стандарти корпоративного управління.

У національному законодавстві охарактеризовано відповідні положення Конституції України, Цивільного та Господарського кодексів, а також спеціальних законів про акціонерні товариства, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю, повні та командитні товариства. Акцентовано на необхідності врахування приписів деяких законів України, що регламентують здійснення права на управління господарськими товариствами, що функціонують у специфічних сферах господарської діяльності (страховики, банки, інститути спільного інвестування тощо). Окремо розглянуто підзаконні акти, зокрема постанову Кабінету Міністрів України, якою затверджено Модельний статут ТОВ і низку рішень НКЦПФР, що затверджують порядки проведення електронних та дистанційних загальних зборів, а також принципи корпоративного управління.

Локальні акти, як-от установчі документи та внутрішні положення, визначено як засіб конкретизації загальних норм під потреби конкретного товариства. Корпоративні договори проаналізовано як інструмент договірного регулювання, що дозволяє деталізувати порядок участі в управлінні, але не може суперечити імперативним нормам. Стаття доводить, що лише системний підхід із врахуванням усіх форм правового регулювання забезпечує ефективну реалізацію цього корпоративного права.

Ключові слова: корпоративні права, господарське товариство, право на участь в управлінні господарським товариством, учасник господарського товариства, форми правового регулювання, статутний (складений) капітал, частка в статутному (складеному) капіталі, корпоративний договір.

Romanenko V.O. Forms of legal regulation of the right to participate in business association's governance.

The article analyzes the forms of legal regulation of the right to participate in the business association's governance as one of the basic corporate rights of a participant. Four main forms of such regulation are identified. These are international legal acts, national regulatory legal acts, local corporate acts and corporate agreements. It is emphasized that although international legal sources do not contain direct norms regarding this right, they influence the formation of national legislation within the framework of European integration processes. Particular attention is paid to EU Directives, which form corporate

governance standards. The feasibility of implementing the European Commission Recommendations is emphasized, and the important role of the Corporate Governance Principles, which reflect the best international standards of corporate governance, is also proven.

The relevant provisions of the Constitution of Ukraine, the Civil and Commercial Codes, as well as special laws on joint-stock companies, limited and additional liability companies, general and limited partnerships are characterized. The emphasis is made on the need to take into account the provisions of some laws of Ukraine that regulate the exercise of the right to participate in business association's governance in companies operating in specific areas of economic activity (insurers, banks, collective investment institutions, etc.). Separately, subordinate legislation is considered, in particular, the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, which approved the Model Charter of LLC and a number of decisions of the National Securities and Stock Market Commission of Ukraine, which approve the procedures for conducting electronic and remote general meetings, as well as the principles of corporate governance.

Local acts, such as constituent documents and internal regulations, are defined as a means of specifying general norms for the needs of a particular company. Corporate agreements are analyzed as an instrument of contractual regulation that allows for the detailed procedure for participation in management, but cannot contradict imperative norms. The article proves that only a systematic approach taking into account all forms of legal regulation ensures the effective implementation of this corporate right.

Key words: corporate rights, business association, right to participate in business association's governance, participant of a business association, forms of legal regulation, authorized (share) capital, share in the authorized (share) capital, corporate agreement.

Постановка проблеми. Право на участь в управлінні господарським товариством є одним з основних корпоративних прав учасника господарського товариства. Зі змісту нормативно-правових актів слідує, що таке право неодноразово згадується та розкривається в законодавстві України та праві ЄС. Водночас непоодинокими є вказівки на можливість регламентації особливостей здійснення цього права й на локальному корпоративному рівні. Це підкреслює необхідність встановлення форм правового регулювання права на участь в управлінні господарським товариством, виявлення взаємозв'язків між ними.

Тож **мета цієї статті** полягає в дослідженні форм правового регулювання права на участь в управлінні господарським товариством як базового корпоративного права учасника господарського товариства.

Стан опрацювання проблематики. Беззаперечно вагомими слід визнати дослідження, зокрема, таких фахівців у сфері корпоративного права, як Васильєва В.В., Гарагонич О.В., Жорнокуй Ю.М., Зеліско А.В., Кібенко О.Р., Кравчук В.М., Майданик Р.А., Сіщук Л.В, Смітюх А.В., Спасибо-Фатєєва І.В., Цікало В.І., Яворська О.С., та ін. Втім, ці та інші дослідники зосереджувалися на опрацюванні законодавства України, локальних корпоративних актів та корпоративних договорів як окремих регуляторів корпоративних відносин. Проте досі поза увагою залишається система джерел правового регулювання саме права на участь в управлінні господарським товариством.

Виклад основного матеріалу. В основу правового регулювання права на участь в управлінні господарським товариством покладено базові принципи – стандарти, які вироблені міжнародною спільнотою. Більшість таких викладена в **міжнародно-правових актах ЄС**, які Україна зобов'язана імплементувати приписи задля наближення нашого законодавства до права ЄС на виконання *Угоди про асоціацію* [20]. Глава 13 Розділу V Угоди про асоціацію зобов'язує нашу державу виконати низку вимог ЄС щодо захисту прав акціонерів, кредиторів та інших заінтересованих сторін. Із цією метою в Додатку XXXIV до цієї глави згадується десять директив ЄС у сфері корпоративного права. Втім, більшість із них стосується інших питань корпоративного права, як от поділу або злиття акціонерних товариств, річної фінансової звітності, транскордонного злиття товариств з обмеженою відповідальністю тощо, та не розкривають особливості реалізації права на участь в управлінні господарським товариством.

Таке право частково розкривається у *Дванадцятій Директиві Ради від 21 грудня 1989 р.* [4]. Стаття 4 цього акта регламентує право єдиного учасника на участь в управлінні товариством, зокрема щодо компетенції такого учасника та способів оформлення рішень, прийнятих одноос-

обовим учасником. Значну увагу праву на участь в управлінні господарським товариством присвячено в *Директиві Європейського парламенту та Ради від 11 липня 2007 року «Про реалізацію окремих прав акціонерів компаній, внесених у реєстр»* [2]. Вона встановлює конкретні вимоги, які «стосуються ідентифікації акціонерів, передачі інформації, сприяння реалізації прав акціонерів, прозорості діяльності інституційних інвесторів, компаній з управління активами та радників за дорученням, винагороди директорам та угод між пов'язаними сторонами».

Розділ II цієї Директиви деталізує окремі аспекти реалізації права акціонерів на управління компанією. Зокрема, у ньому розкриваються положення про забезпечення акціонерів необхідною інформацією перед загальними зборами, про можливість доповнювати порядок денний питаннями та готувати проєкти рішень загальних зборів, про створення можливостей для проведення загальних зборів за допомогою електронних засобів, про право голосу щодо політики винагород для посадових осіб товариства, про голосування через представника за довіреністю, про голосування шляхом листування/опитування.

Окрему групу міжнародних документів складають Рекомендації Єврокомісії, які не є обов'язковими для держав-членів ЄС. Такі згадуються в Додатках до Угоди про асоціацію, проте лише одна стосується права на участь в управлінні товариством. Йдеться про *Рекомендацію Єврокомісії № 2004/913/ЄС від 14.12.2004, що сприяє встановленню належного режиму оплати праці директорів компаній, внесених у реєстр* [1]. У ст. 6 цього документа деталізується компетенція загальних зборів учасників щодо погодження запровадження в товаристві схем виплати винагороди директорам, за якими останні отримують винагороду у вигляді акцій, опціонів на акції або будь-якого іншого права на придбання акцій або винагороду на основі динаміки цін на акції.

У досліджуваному контексті слід згадати й інші міжнародні акти, які згадуються в Додатках до Угоди про асоціацію, адже впровадження їхніх норм у законодавство України є важливою передумовою вступу в ЄС. Серед таких є *Принципи корпоративного управління* (надалі – Принципи), які востаннє були переглянуті у 2023 р. Вони є «провідним міжнародним стандартом корпоративного управління і покликані допомогти розробникам політик та регуляторним органам оцінити та вдосконалити правові, регуляторні та інституційні рамки корпоративного управління з метою підтримання ринкової довіри, доброчесності, економічної ефективності та фінансової стабільності» [3].

Національне законодавство України є основною формою правового регулювання корпоративних відносин, зокрема набуття, здійснення та захисту права на участь в управлінні господарським товариством. *Конституція України* [7], як основний Закон нашої держави, не містить прямих норм, які б окреслювали право на участь в управлінні господарським товариством. Втім, у ній закладені основні засади правового регулювання корпоративних відносин загалом. Сюди слід віднести: ст. 13, яка вказує, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, соціальну спрямованість економіки; ст. 42, у якій закріплюється право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; ст. 55, що гарантує судовий захист прав і свобод людини і громадянина тощо.

Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [21] є основним кодифікованим актом, у якому право на участь в управлінні господарським товариством згадується, як одне із корпоративних прав учасників юридичних осіб у ст. 96¹ та ст. 116. Водночас і з інших статей цього кодексу можна виокремити приписи, які розкривають окремі його аспекти. Наприклад, у ст. 97 акцентовано, що управління товариством здійснюють його органи; у ст. 98 розкрито деякі аспекти організації та проведення загальних зборів учасників, як вищого органу управління; ст. 159 присвячена загальним зборам акціонерів і підкреслює право акціонера бути присутнім на загальних зборах, право призначити свого представника, право голосувати з питань порядку денного.

Господарський кодекс України (далі – ГК України), втрата чинності якого відбудеться вже 28 серпня 2025 року, наразі є ще одним кодифікованим актом, у якому лише містяться загальні норми щодо діяльності господарських товариств. У цьому акті відсутні положення щодо корпоративних прав учасників товариств і, зокрема, права на участь в управлінні господарським товариством. Втім, у ч. 1 ст. 89 ГК України викладено загальну норму про реалізацію права на участь в управлінні – «управління діяльністю господарського товариства здійснюють його органи та посадові особи, склад і порядок обрання (призначення) яких визначаються залежно від виду товариства, а у визначених законом випадках – учасники товариства» [5].

Положення ЦК та ГК України деталізуються в профільних законах України, що регламентують особливості здійснення права на участь в управлінні окремими видами господарських товариств. Сюди слід віднести **Закони України «Про акціонерні товариства»** [11] (далі – Закон про АТ), **«Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»** [17] (далі – Закон про ТОВ/ТДВ), **«Про господарські товариства»** [13] (далі – Закон про ГТ). Останній містить положення, що стосуються здійснення права на участь в управлінні повними та командитними товариствами, як видами господарських товариств.

Окрім наведених вище, існує ще низка законів, які стосуються окремих видів господарської діяльності, а відтак і особливостей функціонування господарських товариств у цих сферах. Такі закони часто передбачають спеціальне регулювання певних аспектів створення та діяльності господарських товариств, які займаються такою діяльністю, зокрема, і здійснення їхніми учасниками свого права на участь в управлінні товариством. Зокрема до таких можна віднести Закони України **«Про банки і банківську діяльність»** [12], **«Про страхування»** [16], **«Про інститути спільного інвестування»** [15], **«Про холдингові компанії в Україні»** [19], **«Про товарні біржі»** [18].

Підзаконні нормативно-правові акти також є частиною національного законодавства. Вони приймаються на основі законів, поглиблюють та деталізують їхні положення. Важливим документом у досліджуваному контексті є Постанова КМУ, якою затверджено Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю [6]. Саме цей Модельний статут в обраній учасниками редакції і регулюватиме діяльність ТОВ, якщо його було затверджено як установчий документ товариства. Тож ним керуватимуться учасники при набутті та здійсненні свого права на участь в управлінні товариством.

Здійснення аналізованого корпоративного права акціонерами також розкривається в деяких підзаконних нормативно-правових актах, прийнятих НКЦПФР. Прикладами є *Порядок скликання та проведення дистанційних загальних зборів акціонерів* [9], *Порядок скликання та проведення електронних загальних зборів акціонерів* [10], *Принципи корпоративного управління* [14], і т.д..

Поряд із нормативно-правовими актами важливим регулятором корпоративних відносин є **локальні акти**. Саме в них деталізуються нормативні приписи, встановлюються особливі положення щодо реалізації корпоративних прав, серед яких центральне місце посідає право на участь в управлінні господарським товариством. Майданик Р.А. характеризує локальні акти як юридичні дії, вчинені уповноваженими органами юридичних осіб відповідно до законодавства, які регламентують відносини, що виникають і діють у межах даної юридичної особи, закріплюють індивідуально-правовий статус та обов'язкові для виконання працівниками і учасниками цієї організації [8, с. 79].

Основним локальним актом господарського товариства є його установчий документ. В українському законодавстві для кожного виду господарського товариства визначено власний установчий документ: для акціонерного товариства (ст. 15 Закону про АТ), товариства з обмеженою/додатковою відповідальністю (ст. 11 Закону про ТОВ/ТДВ) ним є *статут* (модельний статут як варіація для товариства з обмеженою відповідальністю), а для повного та командитного товариства (ст. 4, 67, 76 Закону про ГТ, ст. 134 ЦК України) – *засновницький договір* (одноособова заява (меморандум) як варіація для командитного товариства).

Установчі документи можуть регулювати певні питання, пов'язані з реалізацією учасниками свого права на участь в управлінні товариством, зокрема порядок скликання та проведення загальних зборів, їхню компетенцію, особливості голосування та прийняття рішень; особливості участі в управлінні повним та командитним товариством, ведення справ цих товариств; та ін.

Крім установчого документа, у господарському товаристві можуть бути прийняті інші локальні акти, зокрема, положення, порядки тощо. Такі локальні акти здебільшого не є обов'язковими до прийняття товариством. Вони відіграють допоміжну роль і деталізують норми законодавства та установчого документа щодо певного вузького кола питань. Загалом, положення можуть бути прийняті в усіх видах господарських товариств, проте для акціонерного, а також товариства з обмеженою/додатковою відповідальністю їхня наявність є більш актуальною.

Українське законодавство надає учасникам можливість додатково врегулювати порядок реалізації своїх корпоративних прав, зокрема права на участь в управлінні товариством, шляхом укладення корпоративного договору. Правова природа та вимоги до цього виду договору передбачені Законом про АТ та Законом про ТОВ/ТДВ. Хоча укладення корпоративного договору не є обов'язковим, він поступово набуває вагомого значення як інструмент договірної регулювання

корпоративних правовідносин. Завдяки йому сторони можуть узгодити специфічні умови здійснення права на участь в управлінні товариством, що має особливе значення у випадках, коли загальні положення законодавства не враховують специфіку функціонування конкретного товариства, виняткові ситуації чи умови, що існують у межах товариства. Втім, варто звернути увагу на законодавчу заборону встановлення в корпоративному договорі обов'язку учасників голосувати згідно з вказівками органів управління товариства. Включення такого положення до тексту договору призведе до його нікчемності.

Висновки. Джерела правового регулювання корпоративних прав становлять цілісну систему, у якій положення та приписи взаємно доповнюють та деталізують одні одних. Серед форм правового регулювання права на участь в управлінні господарським товариством виділено чотири основні групи: 1) міжнародно-правові акти, які напряду не регламентують досліджуване корпоративне право, однак, їхні норми активно імплементуються в законодавство України; 2) національні нормативно-правові акти, серед яких важливе місце займають кодифіковані акти, профільні закони, а також підзаконні нормативно-правові акти; 3) локальні корпоративні акти, що забезпечують конкретизацію нормативних приписів із достатнім рівнем адаптації до потреб та інтересів господарського товариства і його учасників. Такими актами є установчі документи господарського товариства (статут або засновницький договір), затвердження яких є обов'язковим, та інші акти, що можуть прийматися органами управління товариства; 4) корпоративні договори, укладення яких є правом, а не обов'язком, учасників, а їхні положення (у разі укладення) поширюються лише на сторін договору та дають змогу окреслити порядок реалізації права на участь в управлінні товариством конкретними особами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Commission Recommendation of 14 December 2004 fostering an appropriate regime for the remuneration of directors of listed companies № 2004/913/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004H0913>.
2. Directive on the exercise of certain rights of shareholders in listed companies: Directive 2007/36/EC of the European Parliament and of the Council of 11.07.2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:184:0017:0024:EN:PDF>.
3. Principles of Corporate Governance G20/OECD. 2023. URL: <https://doi.org/10.1787/ed750b30-en>.
4. Twelfth Council Company Law Directive on single-member private limited-liability companies: Directive of the Council of the European Communities 89/667/EEC of 21.12.1989. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31989L0667&amid=2>.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
6. Деякі питання дерегуляції господарської діяльності: Постанова КМУ від 27.03.2019 № 367. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367-2019-п#Text>
7. Конституція України: від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
8. Майданик Р.А. Локальні акти в цивільному праві України: поняття, природа, класифікація. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 10. С. 78–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2011_10_15.
9. Порядок скликання та проведення дистанційних загальних зборів акціонерів: Рішення НКЦПФР від 06.03.2023 № 236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236863-23#Text>.
10. Порядок скликання та проведення електронних загальних зборів акціонерів: Рішення НКЦПФР від 02.06.2023 № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0595863-23#Text>.
11. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>.
12. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
13. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>.
14. Про затвердження Принципів корпоративного управління: Рішення НКЦПФР від 22.07.2014 № 955. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr955863-14#Text>.

15. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text>.
16. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>.
17. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
18. Про товарні біржі: Закон України від 10.12.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text>.
19. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text>.
20. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
21. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n1147>.